Horváth Jenő: Eszmegyárak Amerikában és Európában

(DILETTI, MATTIA: *I think tank. Le fabbriche delle idee in America e in Europa.)*

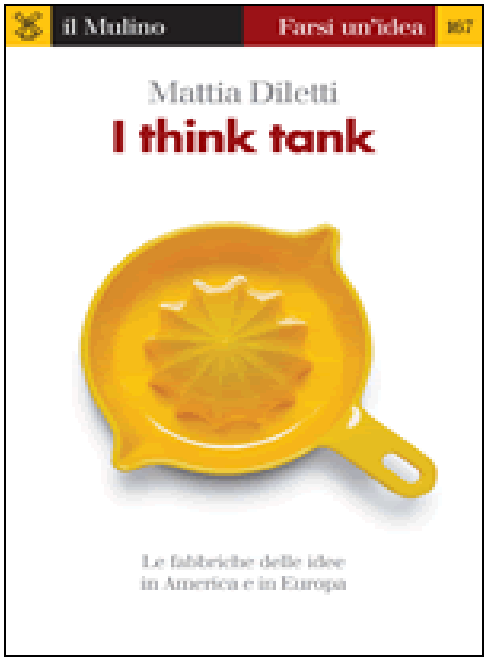

Úgy látszik, mintha véglegesedne az amerikai „think tank” terminus magyar fordítására az „agytröszt” kifejezés. Micsoda is a think tank? Mire szolgálnak a think tank-ek? Miben különböznek az amerikai think tank-ek európai húgaiktól? Ezekre a kérdésekre felel az olasz Mattia Diletti a kül- és biztonságpolitikai agytrösztökről szóló karcsú könyvében, amely az első olasz nyelvű összefoglalás a think tank-ek egyre nagyobb figyelmet keltő problematikájáról.

Az olaszok a „think tank” terminust rendszerint nem fordítják le. Ha igen, akkor „serbatoio di pensiero”-ra, amit „gondolat/eszme-tár/tartály”-ra lehetne magyarítani. Mattia Diletti elmondja, hogy az Egyesült Államok Államokban is csak a második világháború alatt alakult ki a „think tank” terminus, amikor a védelmi minisztérium keretében civil és katonai szakértőkből létrehozták azokat a speciális csoportokat, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy háborúval, de még inkább a háború hosszabbtávú kihatásaival kapcsolatos kérdésekkel foglalkozzanak, „forgatókönyveket” dolgozzanak ki a háború utáni világra vonatkozóan. Amerikában akkor már voltak think tank-ek – a legöregebbek az első világháború előtti években létesültek –, de addig nem nevezték azokat így. Az elsők az addigi izolációs külpolitikából való kilépést, az amerikaiak nemzetközi tájékozódásának kialakítását célozták: vitaklubok, külpolitikai ismeretterjesztő alapítványok voltak. Ezek és a nagy háború után alakultak tekinthetők a mai think tank-ek elődjeinek, ezek alkották az agytrösztök első generációját. Ehhez a nemzedékhez sorolhatók a F. D. Roosevelt hatalomra jutásában és a New Deal kidolgozásában már jelentős szerepet játszó, az elnököt segítő – Macchiavelli szóhasználatával „a Fejedelem tanácsadója” szerepet betöltő – think tank-ek is.

A második fázist a már említett, a második világháború alatt alakult, immár think tank-eknek is nevezett agytrösztök megjelenése nyitotta, amelyekből, és amelyek mellett a háború után, de még inkább a hidegháború első évtizedében egész sor különféle formájú és funkciójú alakult, hiszen folytatódott a szakosodásuk és differenciálódásuk. Megjelentek a „hallgatók nélküli egyetemek”, vagyis az egyetemeken belül olyan kutatócsoportok és intézetek, amelyek elsősorban nem az oktatással foglalkoztak, vagy csak mellesleg oktattak. Legtöbbjük, az ún. contract research think tank-ek, valamilyen állami vagy magán „megrendelésre” dolgozott, különféle támogatások alapján. A hidegháború első két évtizedében az eszmegyárak stabilizálódtak, hiszen bőven kaptak „megrendeléseket”.

A think tank-ek újabb típusa jelent meg a harmadikat fázisban, az 1970-es évek Amerikájában: az eszmeileg elkötelezett ún. partisan think tank-ek, amikor rendkívül kiélezett belső ideológiai harc indult a liberálisok ellen, amikor megjelentek a Ronald Reagan neokonzervatív forradal-

mát előkészítő, azt támogató think tank-ek. Hirtelen, ugrásszerűen nőtt az agytrösztök száma, csupán a washingtoni székhelyűeké 50-ről mintegy 350-re.

A könyv szerzője többször is rámutat, hogy az amerikai agytrösztök fejlődéstörténete szorosan összefügg az amerikai politikai rendszer változásaival, pontosabban annak korszakváltásaival. Arról sem feledkezik meg, hogy think tank-ek munkája iránti igényt szintén növelte a tömegkommunikáció fejlődése, különösen a tévé-társaságok és tévé-csatornák robbanásszerűen növekvő műsorigénye. A tévé által közvetített vietnami háború és a többi háborúk, a „kis hidegháború" fegyverkezési versenye sok-sok szakértőt igényelt, akik elmagyarázták a külpolitikában tájékozatlan nézőknek, hogy mit is látnak, miről is van szó. A sztárszakértőket, a sztárprofesszorokat elsősorban az agytrösztök adták. A think tank-ek kezdtek kilépni „a Fejedelem tanácsadója" szerepből is. Mindenki számára nyilvánvaló volt, milyen jelentős szerepet játszottak a Reagant segítő agytrösztök és az általuk gyártott eszmék a választási győzelemben. George W. Bush győzelme az ezredfordulón és első kormányának megalakulása az agytrösztök szerepének újabb fázisát mutatta: a think tank-ek szimbólumemberei immár elfoglalták a kormányzat egyes legmagasabb posztjait is.

A think tank-ek fényes amerikai sikerei kétségkívül hozzájárultak az európai agytrösztök megjelenéséhez és mai megerősödéséhez. Természetesen, az amerikai és az európai gazdaság és társadalom, a politikai rendszerek lényegi azonosságából fakadóan sok hasonlóság mutatkozik a tengerentúli és az európai agytrösztök között, de sok a különbség, az európai „sajátosság" is. Először is, az európai think tank-ek később jelentek meg, még ma is sokkal kisebb a számuk, és ami szintén nagyon fontos, összehasonlíthatatlanul kevesebb anyagi támogatást élveznek. Mindezek után nem véletlen, hogy szintén sokkal kisebb a hatókörük, főként a politikaformáló szerepük.

Az európai think tank-ek megerősödésében kiemelkedő szerepet játszott az európai integráció előrehaladása, az Európai Unió mélyülése és bővülése. Brüsszel az európai agytrösztök számára egyre nagyobb mértékben optimális „munkaadóként" működik, a közösségi politikák és a közösségi intézményrendszer reformjaihoz mindinkább szüksége van az agytrösztök hozzájárulására. Ezentúl, mivel Brüsszel igen fontos döntési központ is, ideális gyűjtőpont az agytrösztök számára abból a szempontból is, hogy sajátos lobbyszerepben is fellépjenek, hogy megfogalmazói, sőt „kijárói" legyenek a nemzeti, a tartományi, lokális érdekeknek. Az utóbbi években mindezek hatására gomba módra szaporodnak egyfelől az EU támogatásával a Brüsszelnek dolgozó, másfelől a tagállamokban a nemzeti kormányoknak és a régióknak dolgozó ún. euróagytrösztök.

Mattia Diletti röviden ír az angol, a francia, a német agytrösztökről is. E vonatkozásban is felvázolja a főbb fejlődési szakaszokat és típusokat. Olasz lévén, külön alfejezetet szentel az olaszországi think tank-ek történetnek. Itáliában az 1950-es évektől jelentek meg igazán a think tank-ek. Az egyik típust azok az agytrösztök alkották, amelyek a központi, állami „megrendelésekre" dolgoztak (az államkapitalizmus kiépülése, egyebek mellett, például szükségessé tette a gazdasági fejlesztési tervek kidolgozását), de ebbe a típusba tartoztak az egyes és nagy állami vállalatoknak dolgozó, az azok által támogatott agytrösztök is. A másik típusba a nagy tömegpártok tudományos és kutató intézetei (például a kommunista Gramsci Intézet vagy, a kereszténydemokrata Sturzo Intézet) tartoznak. Az olasz think tank-ek a szó szoros értelmében nem feleltek meg ugyan az amerikai kritériumoknak, a különbségek azonban inkább az amerikai és az európai helyzet másságától adódtak. A legutóbbi években Olaszországban – a tömegpártok hanyatlása nyomán és a politika perszona-lizálódásával összefüggően – elkezdődött az egyes személyekhez kacsolódó agytrösztök évadja is. (Ez sem kizárólag olasz jelenség.) Az ebbe a típusba tartozó agytrösztök „a Fe-

jedelem tanácsadója” szerep új modelljét alakították ki. Ilyen agytröszt például a Massimo D’Alema által létrehozott ItalianiEuropei vagy a FareFuturo.

Mattia Diletti könyve kitűnő kalauz a think tank-ek világával való első ismerkedéshez.

Diletti, Mattia: ***I think tank. Le fabbriche delle idee in America e in Europa.*** Il Mulino, Bologna, 2009. 128 old. ISBN 9-788815-130587